

РОЗВИТОК НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОФЕСІЙНУ КУЛЬТУРУ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У РЕТРОСПЕКТИВІ

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC IDEAS ABOUT THE PROFESSIONAL CULTURE OF BORDER GUARD OFFICERS IN RETROSPECT

У статті простежено розвиток наукових уявлень про професійну культуру офіцера-прикордонника, окреслено підходи до професійної підготовки офіцерів у радянські часи й педагогічні дослідження щодо сутності професійної культури та її формування в офіцерів-прикордонників.

Детально охарактеризовано дослідження з проблем історії формування професійної культури представників прикордонного відомства. Насамперед йдеться про наукові праці, що стосуються історичних аспектів становлення та розвитку професійної культури представників прикордонної варти (В. Горобець, М. Кабачинський, Ю. Мицик, С. Плохій, Т. Чухліб, Ю. Фігурний та ін.). До наступної групи належать дослідження з проблематики професійної культури офіцерів Збройних сил України та загалом правоохоронних органів (В. Зелений, О. Кравченко, І. Михайліченко, С. Сливка та ін.). Третя група – це праці, що охоплюють окремі аспекти професійної культури офіцерів-прикордонників та її формування серед різних категорій прикордонників або стосуються спеціальних засобів цієї роботи (В. Балашов, Ю. Дем'янюк, Д. Іщенко, О. Сафін та ін.). Безпосередньо проблематика професійної культури є предметом уваги І. Балицької, В. Царенка, В. Хомі, В. Мірошніченко та інших. Учені одностайні щодо того, що професійна культура функціонально визначає зміст і спосіб існування фахівця в предметно-професійному середовищі відповідно до суспільного призначення його професійної праці. Використання поняття «професійна культура» допомагає виокремити саме ті знання, уміння, навички, без яких людина не зможе належним чином виконувати свої професійні обов'язки. Вчені також розкрили значення професійної культури прикордонників, зв'язок професійної культури з призначенням і змістом діяльності органів охорони державного кордону, специфікою службових відносин у прикордонному підрозділі.

З'ясовано, що стосовно офіцера-прикордонника нагальним сьогодні є дослідження його професійної культури у національному аспекті, з урахуванням нових викликів прикордонній та інформаційній безпеці, а також визначення педагогічних шляхів її формування з опорою на європейські цінності прикордонної служби.

Ключові слова: професійна культура, офіцер-прикордонник, професійна діяльність,

охорона кордону, прикордонна безпека, професійна підготовка.

The article traces the development of scientific ideas about the professional culture of the border guards, outlines approaches to the professional training of officers in the Soviet times and pedagogical studies on the nature of the officer's professional culture and its formation in border guard officers.

The research on the problems of the history of the professional culture of the border guard agency representatives is described in detail. First of all, scientific works concerning the historical aspects of the formation and development of professional culture of border guards are meant (V. Gorobets, M. Kabachynskyi, Yu. Mytsyk, S. Plohiy, T. Chukhlib, Yu. Figurnyi and others). The second group includes studies on the professional culture of the officers of Ukraine's Armed Forces and law enforcement agencies in general (V. Zelenyi, O. Kravchenko, I. Mykhailichenko, S. Slyvka and others). The third group concerns researches that cover certain aspects of the professional culture of border guards and its formation among different categories of border guards or relate to specific means of this work (V. Balashov, Y. Demianiuk, D. Ishchenko, O. Safin and others). Directly the problems of professional culture are the subject of attention of I. Balytskyyi, S. Biliavets, I. Pochekalin, T. Shchegolieva, V. Tsarenko, V. Khoma, V. Miroshnichenko and others. It has been found that scientists are unanimous in the opinion that professional culture functionally determines the content and way of existence of a specialist in the subject-professional environment according to the social purpose of his professional work. The use of the concept of "professional culture" helps to identify the knowledge and skills, without which a person will not be able to perform their professional duties properly. The scientists also revealed the importance of the professional culture of the border guards, the connection of the professional culture with the purpose and content of the activities of the state border protection authorities, the specific nature of the service relations.

It has been clarified that the research on border guard officer's professional culture in the national aspect, taking into account new challenges to the border and information security, as well as defining pedagogical ways of its formation based on the European values of the border guard service has recently become a hot-button issue.

Key words: professional culture, border guard officer, professional activity, border protection, border security, professional training.

УДК 378.091.33: [355.23:356.13] (043.3)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-1-40>

Шумовецька С.П.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Дослідження проблеми формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників є важливим завданням педагогічної науки з огляду на необхідність підвищення якості професійної підготовки майбутніх захисників українських кордонів. Професійна культура проявляється у рівні

оволодіння офіцером-прикордонником знань зі сфери охорони кордону, в ставленні до правоохоронної діяльності, до себе, до інших, у готовності до аналізу та вирішення професійних проблем, прийняття самостійних рішень, визначає професійний тип мислення, специфіку професійного спілкування, норми поведінки фахівців, загалом

відображає рівень оволодіння професійною діяльністю, забезпечуючи її ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика професійної культури офіцерів стала предметом уваги науковців порівняно недавно. У військовій педагогіці радянського періоду цим питанням присвячені праці В. Вдовюка, С. Волкова, Д. Волкогонова, О. Барабанщикова, П. Городова, В. Давидова, М. Дерюгіна, В. Іванова, С. Муцинова та інших. Дослідники серед важливих напрямів професійної підготовки майбутніх офіцерів указували на урахування класової сутності і спрямованості освіти, показ вирішальної ролі комуністичної партії у розбудові радянських збройних сил. Ці роботи мають виразний ідеологічний характер, не визнають значення національного чинника у формуванні офіцера.

Із 90-х років минулого століття більшість педагогів-дослідників акцентують увагу на специфіці професійної підготовки, особливостях формування професійних якостей, професійної компетентності, професійної спрямованості офіцерів. Важливими серед робіт, що стосуються безпосередньо формування професійної культури офіцерів Збройних сил України, є роботи Г. Васяновича, Ю. Горбенка, В. Молдавчук, М. Нещадима, Н. Чупрінової, В. Ягупова та інших.

Зокрема, Г. Васянович веде мову про значення виховання політичної культури у майбутніх офіцерів Збройних сил України, підкреслюючи, що для курсантів вищих військових навчальних закладів формування політичної компетенції зумовлено взаємодією національної воєнної політики в галузі безпеки й оборони міждержавних утворень та напрямами національного військового будівництва [1, с. 125]. Своєю чергою М. Голик розкрив значення Кодексу честі офіцера Збройних сил України як сукупності морально-етичних норм, що визначають ціннісну орієнтацію світогляду офіцера і принципово регламентують його відносини з соціальним оточенням, службову та громадську діяльність [2, с. 92]. Н. Чупрінова, вивчаючи особливості формування світоглядної культури майбутніх офіцерів в умовах інформаційного суспільства, проаналізувала вплив інформаційного суспільства на формування світоглядної культури сучасної військової молоді, та визначила роль соціальних та гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах щодо подолання негативних наслідків цього впливу [3, с. 251].

Проблематика професійної культури представників органів внутрішніх справ є також предметом уваги В. Зеленого, О. Кравченка, І. Михайліченка, В. Молдавчук, Н. Самандас, С. Сливки та інших. Зокрема, В. Зелений підкреслює, що формування розвиненої культури кожного офіцера – це шлях до вирішення проблеми ефективного управління, вдосконалення стилю роботи, навчального про-

цесу, зміцнення військової дисципліни у частинах і підрозділах [4, с. 1]. О. Кравченко також вважає, що ефективність діяльності правоохоронних органів залежить від рівня професійної культури її співробітників. Професійну культуру фахівців правоохоронних органів О. Кравченко визначає як вищий рівень підготовленості фахівців, що інтегрує інформаційну поінформованість про професійну діяльність, психологічну готовність до неї і технологічні вміння вирішувати професійні завдання. Інтегральною основою професійної культури автор називає ціннісно-сенсовий складник [5, с. 330].

С. Сливка, вивчаючи особливості професійної культури працівника міліції, ототожнює професійну культуру юриста з його якісними, індивідуальними здобутками у матеріальній і духовній сферах, ціннісним ставленням до професійної діяльності. Вчений пов'язує професійну правову культуру юриста з духовно-філософським осмисленням духу природного і змісту позитивного права, підтриманням фахової гармонії у правовому полі [6, с. 188].

Загалом учені одностайні щодо того, що професійна культура функціонально визначає зміст і спосіб існування фахівця в предметно-професійному середовищі відповідно до суспільного призначення його професійної праці. Поняття «професійної культури» вчені використовують для позначення культури групи осіб, об'єднаних за професійною належністю. Використання цього терміна допомагає виокремити саме ті знання, уміння, навички, без яких людина не зможе належним чином виконувати свої професійні обов'язки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні важливе значення має вивчення історичних аспектів формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, загальна характеристика наукових підходів до зазначеної проблеми, узагальнення різних досліджень з проблематики формування професійної культури захисників кордону, з'ясування прогалів у вивченні практики формування цього особистісного феномену в курсантів вищих військових навчальних закладу. Нагальним є також дослідження професійної культури офіцера-прикордонника у національному аспекті, з урахуванням нових викликів прикордонній та інформаційній безпеці, а також визначення педагогічних шляхів її формування з опорою на європейські цінності прикордонної служби.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є характеристика наукових уявлень про професійну культуру офіцерів-прикордонників у ретроспективі.

Методи дослідження. У статті використано систему загальнонаукових та спеціальних методів теоретико-емпіричного дослідження, зокрема таких, як аналіз наукової літератури з проблеми,

систематизація та узагальнення матеріалів, логічний та системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Серед досліджень, що безпосередньо порушують проблематику професійної культури прикордонників, можна виокремити декілька груп. Насамперед йдеться про наукові праці, що стосуються історичних аспектів становлення та розвитку професійної культури представників прикордонної варти. У цьому зв'язку особливий інтерес становлять дослідження О. Апанович. Дослідниця зазначає, що сторожова прикордонна охоронна служба особливо була розвинута в запорожців. Багатотисячний досвід і тренування зробили запорозьких козаків справжніми майстрами сторожової прикордонної служби, чудовими знавцями тактики татарських орд [7, с. 582].

Прикордонна охорона на той час здійснювалась передусім на форпостах. Козаки були найбільш пристосовані до форпостної служби, яка вимагала блискавичної дії, швидкості пересування, витривалості, доброї обізнаності з місцевістю [7, с. 581]. О. Апанович зазначає, що головні, або великі, фортпости розташовувались в захищених місцях або в населених пунктах таким чином, щоб контролювати шляхи. Охороняючи доручені їм ділянки, вони зобов'язані були не допустити раптового прориву ворога вглиб країни, нападу на українські села і міста. Команди як малих, так і великих фортпостів мусили бути завжди готові негайно сісти на коней і битися ворогом, якби тому вдалося прорватися через першу оборонну лінію [7, с. 583].

Д. Яворницький писав, що живучи неподалік від татар, головним заняттям яких були набіги на християн, їх полон та захоплення майна, запорізькі козаки вживали різних заходів для охорони своїх кордонів, а отже, й своєї власної свободи. Такими засобами у запорожців були бекети, редути й фігури [8, с. 229]. Д. Яворницький також окреслив характерні якості козаків. Він зазначав, що «у внутрішніх якостях козаків помітна суміш чеснот і вад, завжди, зрештою, властива людям, що вважають війну своїм головним заняттям і головним ремеслом свого життя: жорстокі, дикі, підступні, нещадні до своїх ворогів, запорізькі козаки були добрими друзями, вірними товаришами, справжніми братами один одному, надійними соратниками своїх сусідів – українських і донських козаків; хижі, кровожерливі, нестримні на руку, вони зневажали всіляке право чужої власності на землі ненависного їм ляха чи нікчемного бусурманіна. І водночас у себе навіть звичайну крадіжку якогось нагая чи кнута вважали страшним кримінальним злочином, що неодмінно карався смертю» [8, с. 171]. Світлий бік характеру запорозьких козаків становили їх добродушність, безкорисливість, щедрість, схильність до світлої дружби, яка так високо цінувалась у Запоріжжі, що за козацьким правилом грихом вва-

жалось обдурити навіть чорта, якщо вже потрапив січовикам у товариші; окрім того, світлими рисами характеру запорізьких козаків були висока любов до особистої свободи, через що вони воліли люту смерть, ніж ганебне рабство; глибока повага до старих і заслужених воїнів і взагалі до всіх «військових ступенів»; простота, поміркованість і винахідливість у домашньому побуті, в скруті [8, с. 171].

П. Кононенко вказує на роль козацтва в обороні держави, його патріотизм та служіння Вітчизні. Дослідник підкреслює, що «козацтво найперше проявило себе як формація національно-патріотична, оборонно-визвольна; козацтво – захисники Батьківщини. Козацтво своїми революційним діями переплавило населення (суспільство, народ) у націю європейського типу» [9, с. 150]. Замість того, щоб денационалізуватися й примиритися з шляхетським фордизмом, козаки почали усвідомлювати себе як люди і нація [9, с. 154]

У працях В. Горобця, І. Каляндрука, Ю. Мицика і С. Плохія, О. Сокирка, О. Однороженка, Ю. Фігурного, Т. Чухліба та інших розкрито особливості козацької традиційної культури та національного військового мистецтва в українознавчому вимірі. Зокрема, Ю. Мицик і С. Плохій значення козацтва вбачають у тому, що з часу виникнення воно боронило український народ від зовнішніх загарбників і вберегло його від загибелі. Козацтво створило власні збройні сили і флот, продовживши традиції київської Русі й розвинувши їх, удосконалило військово мистецтво, здобуло гучні перемоги над ворогом, заклавши фундамент майбутнього [10, с. 365].

Ю. Фігурний зробив висновок, що саме козацтво у XVI–XVII століттях зуміло в умовах цілковитої бездержавності України сформувати військовий осередок, витворити соціальну верству воїнів-професіоналів, котра поклала на свої міцні плечі обов'язки кермуючої і провідної сили української нації. Недарма українців у цей час чужоземці називали нацією козаків (Terra Cosacorum) [11, с. 209]. Ю. Фігурний зазначає, що українська козацька культура – складне, багатомірне явище, яке відіграло визначну роль у державотворчому процесі. Завдячуючи їй, у середині XVII століття було утворено українську козацьку державу – Гетьманщину, яка продовжила державотворчу традицію українського народу в пізньому середньовіччі. Завдяки козацтву і його впливу на українську культуру впродовж бездержавного і колоніального XIX століття у ментальності українців жило прагнення до волі й свободи, а козак незмінно був уособленням українського ідеалу чоловіка-воїна. Незнищений козацький дух сприяв і відновленню української державності у XX столітті [11, с. 212].

Історію становлення прикордонної служби України та професійної культури прикордонників ґрунтовно дослідив М. Кабачинський. У працях

«Історія кордонів і прикордонних військ України» [12], «Історія охорони кордонів України» [13], «На варті рубежів Батьківщини. Прикордонні війська України в 1991–2003 роках» [14] він звернув увагу на історичні зміни у змістовній стороні професійних обов'язків як складника професійної культури прикордонників.

Сьогодні різні складники професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників вивчає багато дослідників. Зокрема, В. Балашов визначив особливості формування професійних якостей у слухачів-прикордонників в процесі професійного навчання, І. Блощинський і О. Бабіч – особливості формування комунікативно-дискурсивної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, А. Галімов – теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом, О. Діденко – педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів та формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України, Д. Іщенко – методику оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби, А. Мірошніченко – методику формування фахових командирських компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін. Ю. Мойсеєнко дослідив формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до співробітництва в сучасній системі охорони державного кордону, С. Морозов – розвиток військово-педагогічної спрямованості у майбутніх офіцерів-прикордонників, О. Торічний – теорію і практику формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання, Н. Чорноусенко – розвиток креативності військових керівників в управлінському спілкуванні тощо.

Дослідники також проаналізували особливості формування інформаційної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників (А. Білорус), культури самоосвіти майбутніх офіцерів правоохоронних органів у вищих навчальних закладах (Т. Івашкова), правової та політичної культури майбутніх офіцерів-прикордонників (В. Мірошніченко), сутність і зміст комунікативної культури офіцера (С. Морозов), соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (Т. Новікова), формування міжнародної правової культури майбутніх офіцерів-прикордонників (С. Совва), культури управлінської діяльності у майбутніх офіцерів-прикордонників (М. Тарнавський), культурологічної компетентності курсантів (В. Купчишина) тощо.

До наступної групи можна зарахувати дослідження щодо формування професійної культури окремих категорій прикордонників чи специфічних засобів цієї роботи. Це дослідження проблематики формування професійної культури персоналу

Державної прикордонної служби, що здійснює прикордонний контроль в пунктах пропуску на шляхах міжнародних сполучень (І. Балицький), особливостей формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону (С. Білявець), професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності (І. Почекалін), загальних аспектів професійної культури прикордонника (В. Царенко, В. Хома, В. Мірошніченко), професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу (Т. Щеголевої).

Зокрема, І. Балицький окреслив сутність поняття професійної культури персоналу Державної прикордонної служби, що здійснює прикордонний контроль у пунктах пропуску на шляхах міжнародних сполучень. Культуру прикордонника автор трактує як відповідний рівень досконалості здійснення прикордонного контролю осіб, що перетинають державний кордон у пунктах пропуску [15, с. 14]. Дослідник підкреслює, що основою професійної культури прикордонника є його особистісні моральні якості: професійна культура неможлива без особистих моральних якостей прикордонника. Йдеться про норми поведінки, які належать до загальноприйнятих, наприклад, пристойність, товариськість, доброзичливість, уважність тощо [15, с. 15]. Саме тому, зазначає дослідник, професійна культура – це результати трудової діяльності, виражені у дотриманні професійної моралі та загальноприйнятих норм культури поведінки особистості [15, с. 16].

С. Білявець, досліджуючи особливості формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону, визначив, що освоєння прикордонником професійної культури означає насамперед процес нагромадження знань зі сфери охорони та захисту державного кордону, досвіду їх використання у професійній діяльності й поведінці, оволодіння способами практичної діяльності правоохоронного характеру. На думку вченого, професійна культура залежить від життєвого досвіду військовослужбовця, рівня його освіти, правових навичок, визначаючи його професійно значиму поведінку. Вона забезпечує необхідний рівень знань щодо особливостей захисту державного кордону, розуміння соціальної цінності цієї діяльності, усвідомлене виконання своїх професійних обов'язків. Професійну культуру військовослужбовця за контрактом ООДК С. Білявець трактує як комплексну професійно значущу властивість, що охоплює систему знань, умінь і навичок військовослужбовців у сфері службової діяльності з охорони державного кордону, а також соціально спрямованих ціннісних орієнтацій, позитивних особистісних якостей, що дозволяє на досконалому рівні вирі-

шувати завдання прикордонної служби з дотриманням принципів законності, гуманізму та справедливості [16, с. 56]. Основними складниками професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону автор називає правовий, етичний, комунікативний, інформаційний, технічний та фізичний компоненти [16, с. 56].

В. Царенко, В. Хома, В. Мірошніченко у посібнику «Професійна культура прикордонника» трактують професійну культуру як складне утворення, яке містить певну суму духовних цінностей; творчі сили та здібності людини, відображені у результатах і формах організації її життя та діяльності, у взаєминах з іншими людьми [17, с. 9]. Значення професійної культури, на думку дослідників, зумовлене тим, що вона:

- формує почуття моральної та юридичної відповідальності;
- сприяє дотриманню сформованого позитивного стереотипу поведінки прикордонників;
- виробляє засади моральної обґрунтованості службових відносин у прикордонному підрозділі;
- виховує готовність до бездоганного виконання свого службового обов'язку із захисту державного кордону;
- допомагає узгоджувати державні (суспільні) та особисті інтереси прикордонника;
- є засобом для попередження професійної деформації та бюрократизму [17, с. 25].

Особливості формування професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності дослідив І. Почекалін. Учений з'ясував, що формування професійної культури офіцерів-прикордонників – об'єктивна закономірність, викликана змінами у соціально-політичній, економічній, військовій сферах [18, с. 4]. Необхідність формування професійної культури офіцерів-прикордонників дослідник пов'язує зі специфічними умовами їх професійної діяльності: «культурні професійні відносини пом'якшують жорсткість вимогливості командира до підлеглих. Відомо, що тільки та вимогливість дієва, яка викликає у людей бажання якнайкраще виконати наказ, коли вимогливість не підміняється грубим рознесенням, коли критика не ображає гідності особи, коли дотримуються педагогічного такту» [18, с. 15]. Дослідник підкреслює, що професійна культура позитивно впливає на всебічний розвиток особистості офіцера (професійний, моральний, розумовий тощо), від рівня її сформованості значною мірою залежить розвиток якостей, необхідних для виконання професійних обов'язків з охорони кордону.

Т. Щеголева розкрила специфіку формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикор-

донників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, насамперед правового циклу. Особливу увагу дослідниця звернула на таку складник професійної культури офіцера-прикордонника, як професійна правосвідомість, тобто оцінкове відображення специфіки нормативно-правового регулювання його оперативно-службової діяльності. Т. Щеголева вважає, що підготовка нової генерації офіцерів-прикордонників повинна передбачати підготовку їх як висококультурних особистостей, компетентних фахівців, у яких професійні знання поєднуються з громадянською мужністю, порядністю, чесністю і справедливістю [19, с. 8].

Загалом учені визначили значення професійної культури прикордонників у контексті належного виконання завдань з охорони та захисту кордону, насамперед налагодження міжособистісної взаємодії у прикордонному підрозділі, висвітлили зв'язок професійної культури з призначенням і змістом діяльності органів охорони державного кордону, специфікою службових відносин між прикордонниками.

Висновки. Серед досліджень з проблематики професійної культури сьогодні можна виокремити декілька груп. Насамперед це дослідження, що стосуються загальних аспектів професійної культури в офіцерів, здійснені ще в радянський період (Д. Волкогонов, В. Вдовюк, П. Городов, В. Давидов, В. Іванов та інші). Друга група досліджень стосується історичних аспектів становлення професійної культури козацтва як представників першої професійної прикордонної сторожі України (В. Горобець, Ю. Мицик, С. Плохій, Т. Чухліб, Ю. Фігурний та інші). До третьої групи належать дослідження з проблематики професійної культури офіцерів Збройних сил України та загалом правоохоронних органів (В. Зелений, О. Кравченко, І. Михайліченко, С. Сливка та інші). Четверта група – це напрацювання, що охоплюють окремі аспекти професійної культури офіцерів-прикордонників (В. Балашов, Ю. Дем'янюк, Д. Іщенко, О. Сафін та інші). Безпосередньо проблематика професійної культури є предметом уваги І. Балицького, С. Білявця, І. Почекаліна, Т. Щеголевої, В. Царенка, В. Хоми, В. Мірошніченко та інших. Загалом учені визначили значення професійної культури прикордонників, розкрили зв'язок професійної культури з призначенням і змістом діяльності органів охорони державного кордону, специфікою службових відносин у прикордонних підрозділах.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є з'ясування особливостей формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням нових викликів національній та прикордонній безпеці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васянович Г. Виховання політичної культури у майбутніх офіцерів Збройних сил України – імператив часу. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 11. С. 123–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oru_2017_11_22 (дата звернення: 10.09.2019).
2. Голик М.М. Кодекс честі офіцера Збройних сил України як чинник формування корпоративної культури. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 108. С. 91–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_108_22 (дата звернення: 10.09.2019).
3. Чупрінова Н.Ю. Формування світоглядної культури майбутніх офіцерів ВВ МВС України в умовах інформаційного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 81. С. 250–253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_81_65 (дата звернення: 11.09.2019).
4. Зелений В.І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2008. 20 с.
5. Кравченко О.Б. Професійна культура фахівців правоохоронних органів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 37. С. 330–334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piro_2012_37_56 (дата звернення: 10.09.2019).
6. Сливка С.С. Юридична деонтологія : підруч. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Атіка, 2010. 296 с.
7. Апанович О.М. Козацька енциклопедія для юнацтва: кн. ст. про іст. буття українського козацтва / упоряд., текстол. підготов. О. Яремійчук ; наук. ред., авт. післямови Ю. Мицик. Київ : Веселка, 2009. 719 с.
8. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. Київ : Стебеляк О.М. 2015. 1072 с.
9. Кононенко П.П. Національна ідея, нація, націоналізм: моногр. Київ : МАУП ; Міленіум, 2006. 358 с.
10. Мицик Ю., Плохій С. Як козаки Україну боронили. Київ : Вид-во «КЛІО», 2018. 368 с.
11. Фігурний Ю.С. Історичні витоки українського лицарства: Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2004. 308 с.
12. Кабачинський М.І. Історія кордонів і прикордонних військ України : монографія. Хмельницький : Вид-во Хмельн. міськ. друк., 2000. 216 с.
13. Кабачинський М.І. Історія охорони кордонів України : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2005. 355 с.
14. Кабачинський М.І. На варті рубежів Батьківщини. Прикордонні війська України в 1991–2003 роках: монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. 564 с.
15. Балицький І.І. Сутність поняття професійної культури персоналу Державної прикордонної служби, що здійснює прикордонний контроль в пунктах пропуску на шляхах міжнародних сполучень. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 5. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_5_4 (дата звернення: 10.09.2019).
16. Білявець С.Я. Формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2013. 166 с.
17. Царенко В.І., Хома В.О., Мірошніченко В. І. Професійна культура прикордонника: навчальний посібник. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. 55 с.
18. Почечалін І.М. Формування професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2011. 161 с.
19. Щеголева Т.Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 246 с.